

YUKSAK MADANIYAT VA NOYOB MA'NAVIYAT MASKANI

Abdurahmonova Nazokat Davlatboy qizi

Namangan davlat universiteti talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada mamlakatimizdagi noyob madaniy va ma'naviy hamda arxeologik maskanlar va mintaqamizga tegishli kitoblar atroflicha tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat maskani, Axsikent, Umarshayx Mirzo, ilmiy-ma'rifiy, ma'naviy merosini, arxeologiya merosi.

ВЫСОКАЯ КУЛЬТУРА И УНИКАЛЬНАЯ ДУХОВНОСТЬ МЕСТО

Абдурахманова Назокат дочь Давлатбая

Студент Наманганского государственного университета

Аннотация. В данной статье подробно анализируются уникальные культурные и духовно-археологические места нашей страны и книги, связанные с нашим регионом.

Ключевые слова: Место духовности, Ахсикент, Умаршайх Мирзо, научно-просветительское, духовное наследие, археологическое наследие.

HIGH CULTURE AND UNIQUE SPIRITUALITY THE PLACE

Abdurahmanova Nazokat Davlatboy's daughter

Student of Namangan State University

Abstract. In this article, the unique cultural and spiritual and archaeological places of our country and books related to our region are analyzed in detail.

Key words: Place of spirituality, Ahsikent, Umarshayx Mirzo, scientific-enlightenment, spiritual heritage, archaeological heritage.

Xalqimizning boy va betakror tarixi haqida gap ketganda Farg'ona vodiysining marvaridi Axsikentga e'tibor bermaslik mumkin emas. Chunki, tarixda Axsikent nafaqat Farg'ona vodiysi, balki butun Turkiston mintaqasi xalqlari hayotida o'ziga xos o'rin

tutgan shaharlardan hisoblangan. Bu makondan o'tmishda ko'plab jahongashta hukmdor, olim-u fuzalolar yetishib chiqqanki, albatta tarixda ularning o'z o'rinlari bor. Bugun axsikentlik olimlar qalamiga mansub durdona kitoblar jahondagi mashhur kutubxona va muzeylar fondlarida saqlanmoqda. Ularni o'rganish, ajdodlarimiz ilmiy-ma'rifiy, ma'naviy merosini avlodlarga yetkazish oldimizda turgan sharafli vazifalarimizdandir.

2017 yil 16 oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Namangan viloyatining To'raqo'rg'on tumanida «Axsikent» arxeologiya merosi ob'ektini muhofaza qilish va tadqiq etish yodgorlik majmuasini tashkil etish to'g'risida" №831-Qarori qabul qilindi. Axsikentning haqqoniy tarixini yaratish Qarorda ko'rsatilgan asosiy vazifalar sirasiga kiradi. Qadimshunos olimlar tomonidan "Farg'ona Afrosiyobi" -deya ta'rif berilib, Aysi yoki Axsikent nomi bilan ataluvchi ko'hna shahar xarobalari bugungi kunda To'raqo'rg'on tumanidagi Shahand va Gulqishloq qishloqlari orasida, Sirdaryoning shimolida do'ngtepaliklar ko'rinishida yastanib yotibdi. Mazkur Eski Aysi manzilgohi Farg'ona vodiysidagi eng yirik arxeologik yodgorlik hisoblanadi. Axsikent yurtimizdan yetishib chiqqan ko'plab allomalarning kindik qoni to'kilgan zamin hamdir. Xususan, Abul Qosim Mahmud ibn Muhammad as-So'fiy Axsikatiy, "Zul Fazoil" ("Fazilatlar sohibi") nomi bilan shuhrat qozongan Abu Rashod Axsikatiy, "Zul Manoqib" ("Maqtovga sazovor xislatlar egasi") laqabini olgan Abul Vafo Muhammad ibn al Qosim al-Axsikatiy, "Maliki shuaro" ("Shoirlar podshosi") va "Amiri shuaro" ("Shoirlar amiri") darajasiga erishgan Abdul Fazl Muhammad Tohir Asiriddin Axsikatiy, Tojuddin Abu Bakr bin Ahmad al-Axsikatiy al-Xo'jandiy, Sayfiddin Axsikatiy, Mavlono Poyanda Oxun Axsikatiy, Muhammad Yusuf ibn Imomuddin Axsikatiy, Ibrohim ibn Yusuf bin Imomuddin Axsikatiylar diniy va dunyoviy ilmlar sohasida shuhrat qozonganlar.

Tariximizning turli davrlarida poytaxt vazifasini o'tagan Axsikentning eng ko'hna davriga doir ma'lumotlarni asosan bizgacha saqlanib qolgan Xitoy manbalaridan, shuningdek, bu yerda o'tkazilgan arxeologik qazishmalar natijalari asosidagi xulosalardan olamiz. Ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, "Yangi Aysi" yoki "temuriylar davri Axsikenti" haqidagi fikrlar ilk bor XX asrning 60 yillarida Namangan o'lkashunoslik

muzeyi xodimi Yu.G. Chulanov tomonidan “Sovetskaya arxeologiya” jurnalidagi “Городище Ахсыкет” maqolasida bildirilgan. Yu.G.Chulanov maqolasida o‘z fikrini Eski Aysi yodgorligidagi qazishmalardagi topilmalar XIII asr boshlarigacha bo‘lgan davrgagina taalluqli ekanligi, XV-XVII asrlarga oid ashyolar bu yerdan topilmaganligi bilan isbotlamoqchi bo‘lgan. Shu bilan birga muallif yozma manbalarda Axsikent shahri keyingi davrlarda ham mavjud bo‘lganligi qayd etilgan bo‘lsa-da, biroq, shu davrga doir ashyoviy dalillar Eski Aysi manzilgohidan topilmaganligi uchun Aysi qo‘rg‘oni qayerda bo‘lganligini aniqlash maqsadida Sirdaryoning o‘ng qirg‘og‘i bo‘ylab g‘arb sari arxeologik tekshiruvlar o‘tkazganligini yozgan edi. Buning natijasida, Eski Aysi qo‘rg‘onidan 5-6 kilometr g‘arbroqda hozirgi Aysi qishlog‘i o‘rnida Umarshayx mirzo davrida poytaxt bo‘lgan Aysi qo‘rg‘oni joylashgan edi, degan xulosaga kelgan. Eski Axsini u Axsikent I, yangi Axsini esa Axsikent II, deb nomlaydi. Yu.G. Chulanov shahar xarobalari Sirdaryo yoqalab bir kilometr uzunlikda yastanib yotganligini, Axsikent I dan farqli ravishda Axsikent II da xom g‘ishtdan qurilgan mustahkam masofada devorlari yo‘qligi, shahar qismlarga ajratilmaganligi, shu bilan birga shaharning ilk loyiha shaklini tiklashning iloji bo‘lmaganligini aytgan. Muallif shaharning markaziy qismi har tomondan jarlik va daryo bilan o‘ralgan qal‘adan iborat bo‘lgan bo‘lishi kerak, degan taxminiy xulosaga kelgan. Shuningdek u, daryo bugungi kunda o‘z o‘zanidan 500-800 metrgacha surilib kelib, qal‘a o‘rnashgan joylarni yuvib tashlaganligini, uning o‘rnida esa Aysi nomi bilan kichkina qishloq qolganligini ta’kidlagan. Chulanovning taxminlaridan yana biri, 150-200 yil mobaynida daryo o‘ng qirg‘oqni yuvib ketganligini, shu bois bu yerda mavjud bo‘lgan qadimgi mozor ham yuvilib ketganligi masalasidir. Bu taxminlar asnosida mozor ichidagi Zahiriddin Muhammad Boburning otasi Umarshayx mirzoning qabrini ham suv o‘pirib tashlagan bo‘lishi mumkinligini yozgan edi. Maqola so‘nggida esa quyidagi xulosalarini beradi: **1)**Axsikent I ning yuqori qatlami IX-XII asrlarga taalluqli, unda XIII asrdan keyingi davrga oid ma'lumotlar uchramaydi. **2)**XV-XVII asrlardagi Aysi shahri bilan Axsikentni bir, deb hisoblash noto‘g‘ri. **3)**Aysi shahri (Axsikent II)ga temuriylar XV asrda asos solgan bo‘lib, XVII asrgacha mavjud bo‘lgan.

Axsikentni birlamchi manbalarga asoslangan holda o'rganilishi, istoriografik tahlil qilinishi natijasida mazkur masalaga ham aniqlik kiritilishiga ehtiyoj sezilmoqda.

Shu bilan birga Axsikentning geografik o'rni, "Boburnoma"da nomlari zikr etilgan manzillar bilan Aysi oralig'idagi masofalar o'lchovi masalalariga ham yangicha yondashuv zarurati tug'ilmoqda. Masalan, Bobur o'z asarida to'xtalib o'tgan Arxiyon qal'asi hozirgi To'raqo'rg'on tumani markazidagi G'oyibnazar Eshon madrasasi o'rnida bo'lganligi XX asrning 70-80 yillaridagi ilmiy adabiyotlarda yozilgan. Yana shuni ham aytib o'tish joizki, o'z davrida olimlar tomonidan yozilgan tarixiy-ilmiy asarlar birlamchi manba hisoblanadi. Arxeologik topilmalar esa, o'sha manbadagi ma'lumotlarni to'ldirish, isbotlash uchun xizmat qiladi. Tabiiyki, hunarmandchilik mahsulotlarini ishlab chiqarishda, uy-joy qurilishida ham avvalgi an'analar davom ettirilgan. Shu tufayli qadimiy shahar atrofidagi aholi manzillarida qazishmalar chog'ida Axsikent hunarmandchiligi namunalariga, bino-imorat qurilishidagi uslubning bir xilligini o'zida aks ettirgan jihatlarga duch kelinishiajablanarli emas. Biroq, Namangan viloyati tarixiva madaniyati muzeyi xodimining "Yangi Aysi" haqidagi fikrlari, Umarshayx mirzo qurdirgan Aysi qal'asi masalasidagi xulosalari esa ilmiy-manbaviy asosni, istoriografik tahlilni taqozo qiladi. Axsikentni XIX asr oxiri XX asr boshlarida rus sharqshunos va arxeolog olimlaridan, akademiklar A.Middendorf va V.V.Bartold, professorlardan N.N.Veselovskiy hamda A.N.Bernshtam, tadqiqotchi-sharqshunoslar I.A.Kastane, V.Nalivkin, N.P.Ostroumov, N.Pavlov va boshqalar Aysi, Axsikat yoki Axsikent, deganda faqatgina bitta makon – Sirdaryoning o'ng qirg'og'ida joylashgan Eski Aysi yodgorligini nazarda tutganlar. Shu o'rinda XIX asr oxiri XX asr boshlarida Axsikentni o'rgangan tadqiqotchilarning bergan xulosalariga e'tibor qaratishni lozim, deb topdik. Yodgorlik haqidagi dastlabki ma'lumot "Turkestanskije vedomosti" gazetasining 1884 yil 12-sonida berilgan. Shundan keyin 1885 yilning fevral oyida Rossiya imperatori huzuridagi Arxeologiya Komissiyasi tomonidan S.-Peterburg universiteti professori N.N.Veselovskiy Axsikentga keladi va qazishma ishlarini olib boradi. Uning tadqiqot xulosalari Imperatorlik Arxeologiya Komissiyasining 1882-1888 yillardagi faoliyati

yuzasidan bergan hisobotida chop etildi. I.A.Kastane 1913 yilning aprel hamda iyun- iyul oylarida Rossiya imperatori huzuridagi Geografiya jamiyatining Turkiston bo'limi topshirig'iga ko'ra, Toshkent va Namangan u'ezdlarida tarixiy-etnografik tadqiqotlar o'tkazishgaikki marta yuborilgan edi. 1913 yilning sentyabr oyida esa, tadqiqotchi Geografiya jamiyatining Turkiston bo'limi yig'ilishida ilmiy safari yuzasidan ma'ruza qildi. Hisobotda ko'rsatilishicha, safar asnosida olingan fotosuratlar ham bo'lgan. Biroq, mablag' yetishmasligi tufayli ularni chop etishning imkoni bo'lmagan. I.A.Kastane o'z hisobotini yozishda ko'plab sharq qo'lyozmalaridan foydalanganini qayd qilib o'tgan. Chunonchi, Yoqut al-Hamaviy, al-Maqdisiy, ibn Havqal, Abul Fido, Idrisiy, "Ajoyib at-Taboqot", asarlari, "Qomusi a'lam", Asossiz fikrlardan voz kechib, yetarli ilmiy manbalar asosida Axsikent tarixini yozish ayni dolzarb vazifadir. Axsikent tarixini o'rganish, mazkur hududni turizm makoniga aylantirish yuzasidan ishlar endi boshlandi. Olimlarimiz oldida xali o'rganilishi lozim bo'lgan qanchadan-qancha ilmiy manbalar, ulkan hududni egallagan arxeologik yodgorlik turibdi. Yangi Aкси masalasida bildirib o'tilgan fikrlar avvalgi olimlarimiz tomonidan olib borilgan ishlar qiymatini sira pasaytirmaydi. Aksincha, tarix fanida manbalarni sinchiklab o'rganish sayin haqiqat oydinlashib boraveradi.